

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIALIZED
EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТИ

SAMARKAND STATE INSTITUTE OF FOREIGN LANGUAGES

САМАРҚАНД КОНФУЦИЙ ИНСТИТУТИ

SAMARKAND CONFICIUS INSTITUTE

**БУЮК ИПАК ЙЎЛИДА УМУМИНСОНИЙ ВА МИЛЛИЙ
ҚАДРИЯТЛАР: ТИЛ, ТАЪЛИМ ВА МАДАНИЯТ**

**GLOBAL AND NATIONAL VALUES ALONG GREAT SILK
ROAD: LANGUAGE, EDUCATION AND CULTURE**

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

Самарқанд, 2017 йил 23-24 июнь

PROCEEDINGS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Samarkand, 23-24 June 2017

Хорижий тили фани дарсликлари ва ўқув-режасини ишлаб чиқишда боланинг ёши, руҳий ва жисмоний ҳолати, қизиқиши инобатга олинган. Яъни дарслар интерфаол услубда, ахборот-коммуникация воситалари ёрдамида ранг-баранг анимацион видеоролик ва кўшиқлар билан ўтилади. Бундай замонавий ёндашув ўқитувчининг дарс ўтишига ҳам, ўқувчининг ўзлаштириш даражасига ҳам ижобий таъсир кўрсатади.

Умумтаълим мактабларида 1-синфдан бошлаб чет тилининг ҳафтасига 2 соатдан ўқитилиши 2013-2014-ўқув йилида 3970 ставка, ушбу ўқув йилида 2915 ставка ва келаси ўқув йилида ҳам 2500 ставкага яқин чет тили ўқитувчиларига бўлган эҳтиёжни юзага келтирмоқда. Кадрларга бўлган бундай эҳтиёж битирувчиларни ишга қабул қилиш ва ўқитувчиларнинг педагогик юкласини ошириш ҳамда маълум қисм турдош фан ўқитувчиларини инглиз тилида қайта тайёрлаш ҳисобидан қопланмоқда.

2015-йилдан бошлаб, амалдаги малака ошириш тизимида кўшимча равишда ўқитувчиларнинг ўз ҳудудларида ҳафтада бир марта (ҳар жума) узлуксиз малака ошириш курслари йўлга қўйилди. Таянч мактаблари ўқитишнинг замонавий техник воситалари билан жиҳозланди.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимиз ривожланишининг муҳим шarti замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривожини асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимининг амал қилишига эришишдир. Бунда хорижий тил саводини ўзлаштириш, ривожлантириш амалга оширилаётган ислохотларнинг бош мақсадини белгилайди ва ҳар томонлама ривожланган баркамол инсонни тарбиялашда зарур дастурамал бўлиб хизмат қилади

БИЛИМ ДАРАЖАЛАРИ ТУРЛИ ХИЛ БЎЛГАН КИЧИК МАКТАБ ЁШДАГИ ЎҚУВЧИЛАРГА ТИЛ ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ

Бахриддинова Д.О., Бойматов А.А., ЖДПИ

**“... Янги авлодни тарбиялаш халқни тарбиялаш
деганидир...”**

И.Каримов¹

Тил кишилик жамиятида яратилган бўлиб, инсонлар ўртасида алоқа воситаси ҳисобланади. Тил инсониятни, жамиятни, бир мамлакатни бошқа мамлакат билан боғлаб турувчи ришта ҳамдир. Шу аснода таъкидлаб ўтишимиз жоизки, бугунги кунда республикамызда чет тилини ўрганиш ва ўргатишга қаратилган бир қатор ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу ислохотлар таълим тизимининг дастлабки дебочаси саналувчи мактабгача таълим-тарбия муассасаларидан тортиб, олий таълимгача бўлган барча босқичларида кузатишимиз мумкин.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини 1979 йил амалга ошириш жараёнида мактаб таълим тизимини айниқса умумтаълим мактабларининг моддий техник базасини мустаҳкамлашга эътиборни кучайтириш, биз учун кун тартибидаги энг муҳим ва жиддий масалага айланиб бормоқда. Чунки, чет тилларини ўрганишда давр талаби шуни тақозо этади. Шу мақсадда юртимизда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг узвий ва мантиқий давоми бўлмиш 2004-2009 йилларга мўлжалланган мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий давлат дастури қабул қилинди. Худди шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Чет тилларини ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2012 йил декабрда қабул қилинган ПФ-1875-сонли қарорида ҳам Республиканинг барча ҳудудларида чет тилларини инглиз, немис, француз асосан инглиз тилини кенг тарғиб қилиш кўзда тутилган. Зеро, қарорда кўрсатилган замонавий педагогик ахборот коммуникация технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқитишнинг илғор услубларини жорий этиш йўли билан ўсиб келаётган ёш авлодни чет тилларга ўқитиш шу тилларда эркин сўзлаша оладиган мутахассисларни тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириши ҳамда унинг негизда уларнинг жаҳон цивилизацияси ютуқлари ва дунё ахборот ресурсларидан кенг қўламда фойдаланишлари Халқаро ҳамкорлик ва мулоқотни ривожлантиришлари учун шарт-шароит ва имкониятлар яратиб бериши кўрсатиб ўтилган.²

Ушбу қарорнинг ижроси сифатида мактабларнинг бошланғич синф ўқувчиларига ҳам чет тили ўрганиш йўлга қўйилди. Эндигина, мактаб остонасига қадам қўйган жажжи ўқувчиларда билмга бўлган ташналик ҳисси улар учун янги бўлган фанларни ўзлаштириш жараёнида муҳим рол

¹ И. А. Каримов. “Она юртимиз бахту икболи ва буюк келажак йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир.” Тошкент “Ўзбекистон” -2015 й, 235- бет.

² “Маърифат”- № 99-, 1 – бет

ўйнайди. Бу ёшдаги ўқувчиларга таълим берувчи ўқитувчи албатта уларнинг физиологик ва психологик хусусиятларидан воқиф бўлишлари лозим. Хусусан, кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг психологик жиҳатларига тўхталсак: улар ўз идрокларини аниқлиги, равлониги, софлиги, ўткирлиги билан бошқа ёш даврдаги инсонлардан кескин фарқланади. Мазкур ёшдаги болалар идрокнинг ижобий ва салбий хусусиятлари қуйидагича:

- Ижобий хусусияти: бошланғич синф ўқувчиси ҳар қандай объект ва субъект воқеадаги янгиликни яққол идрок қилишга интилади, уни атроф муҳитнинг сирли олами, сеҳри, жилоланиши, жозибаси ўзига тартади.

- Салбий хусусияти: бу ёшдаги ўқувчиларнинг объектларни бир-биридан фарқлашда заифлиги кузатилади. Улар кўпинча ўрганиладиган материални ноаниқ ҳатто, нотўғри идрок қиладилар. Бунинг оқибатида айнан ўхшаш ҳарфлар, сўзлар, нарсалар тасвирини шакли, фазовий жойлашувининг фарқини тўла тасаввур қила олмайдилар.

Юқоридаги фикрларга таянган ҳолда шуни айтиш жоизки, бошланғич синф ўқувчилари зиммасида салмоқли масъулият бордир. Бироқ, тадқиқотлар натижасига таянган ҳолда шуни таъкидлашимиз керакки, 1-4 синф ўқувчиларнинг ўзларининг дунё қарашидан келиб чиқиб, дарс ўтилса ўқитувчи ўз кўзлаган мақсадига эришади. Чет тили фани ўқитувчилари ўқувчиларда доимо ўзгача таъсурот қолдиради. Бунинг сабаби ўтилаётган фан мутлақо улар учун янгилиги, шунингдек, бошланғич синфларда чет тили асосан ўйин тарзида олиб борилишидадир. Ўйин фаолияти- бу ёшдаги ўрганувчиларнинг борлиқни билишда ва уни акс эттиришда муҳим аҳамият касб этади. Биринчи синфда чет тилини оғзаки нутққа асосланган ҳолда 2-синфдан бошлаб эса ёзма нутқ ҳам қўшилган ҳолда ўргатилади. Чет тили кичик гуруҳларда ўргатилиш жараёнида баъзан биз билим даражалари турфа хил бўлган ўқувчиларга ҳам таълим беришимизга тўғри келади. Бундай таълим беришнинг ижобий ва салбий томонлари мавжуд.

- Ижобий жиҳати: суст ўзлаштирувчи ўқувчилар яхши ўқийдиган ўқувчилар томон интилади. Яъни, кўпроқ ўрганишга ҳаракат қилади.

- Салбий жиҳати: а) дарс учун ажратилган вақт мобайнида ўқитувчи ҳаммага бирдек вақт ажрата олмайди. б) яхши ўзлаштирувчи ўқувчилар учун алоҳида мавзу жуда содда бўлгандек хис қилиниб янада кўпроқ вазифа олишни ёки кейинги мавзуларга тезроқ ўтишни хоҳлайди.

Айнан шу каби ҳолатларда биз қуйидаги усулни ўқитувчиларга тақдим қиламиз :

1 Ҳар бир дарс мобайнида 3-6 дақиқа яхши ўқувчилар гегемонликни ошириш бунда ўқувчи узида ўқувчанлик масъулиятини сезади дарсдаги иштирокидан ўзида қониқиш хис қилади. Ҳар бир дарсда биттадан аълочи ўқувчилар иштирокини таъминласак, ҳар бири олдинги ўқувчидан ўрганиб, ўқитувчи тавсияларини ҳисобга олган ҳолда янада яхшироқ тайёргарлик кўришга интилади.

2. Билим даражалари турли хил бўлган ўқувчилар ўртасида “ Traffic lights” (Йўл чироғи) номли фаолият туридан фойдаланишимиз мумкин. Бизга маълумки кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар идрокни ранг-баранг предметларга кўпроқ қаратилади. Шуни инобатга олган ҳолда, дарс давомида биз рангли тарқатма материаллардан фойдаланиб, таълим самарадорлигига эришишимиз мумкин.

“Traffic lights” (йўл чироғи) номли фаолият асосан янги грамматик мавзу тушунтириляётганда ўтказилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бу фаолият орқали турли хил даражадаги билим эгалари бир хил вақтда янги мавзунини тушуниш ва мустаҳкамлаш имкониятига эга бўладилар. Бунинг учун бизга ҳар бир ўқувчи учун 3 хил рангдаги (қизил, сариқ, яшил) финжонлар керак бўлади. Ўқувчи янги мавзунини, масалан “ To Be” ни тушунтириб бўлгач, ҳар бир ўқувчидан янги мавзунини энг аввало қисқача оғзаки, сўнгра ёзма ҳолда сўрайди. “ Traffic lights” (Йўл чироғи) фаолиятидаги 3та ранг қуйидаги рамзларни англатади:

-қизил ранг ўқувчиларда савол мавжуд эканлигини

-сариқ ранг мустаҳкамлаш босқичида эканлиги

- яшил ранг мавзунини яхши ўзлаштирганлигини ифодалайди.

Янги мавзу тушунтирилгач ўқитувчи ўқувчиларга даражаларига мувофиқ гап қурилмалари тузишни айтади. Ҳар бир ўқувчилар 3 хил рангдаги финжонлар ранги кўриниб турган ҳолатда устма-уст қилиб қўйилади. Гап тузиш жараёнида ўқувчиларда савол туғилса қизил финжон биринчи юзада туради. Ўқитувчи қизил финжон турган ўқувчи олдига бориб, унинг саволига жавоб бериб тушунтиради. Ўқувчи жавоб олиб бўлгач, қизил финжон устига сариқ финжонни, яъни мустаҳкамлаш босқичида эканлигини билдирувчи финжонни қўяди. Бу жараёнда ўқувчилар ҳам бир – бирига халақит бермаган ҳолда мавзунини ўзлаштиради. Яхши ўзлаштирувчи ўқувчилар ҳам

суёт ўзлаштирувчи ўқувчиларга бир хил бандликка эришилади ва ўзлаштириш суръати ҳам юкори кўрсаткичларда бўлади.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларга чет тилини ўқитишда уларнинг ёшига монанд фаолият билан ёндашилса ўқувчиларнинг ўрганишга бўлган қизиқишини янада юксалтиришга эришган бўлар эдик.

Адабиётлар:

1. И. А. Каримов. “Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажак йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир.” Тошкент “Ўзбекистон” -2015 й, 235- бет.

2. “Маърифат”- № 99-, 1 – бет

3. Э. Ғозиев “Психология” – Тошкент “Ўқитувчи”-1994, 115 – бет.

КАСБИЙ ИЖТИМОЙЛАШУВДА ОИЛАДА МЕХНАТГА ЎРГАТИШ АСОСЛАРИ

Бегматова Д.М., СамДЧТИ

Оилада фарзанднинг меҳнат жараёнига тортилиши педагогик жараённинг икки томони узвий алоқадорлиги асосида таъмин этилган. Улар, биринчидан меҳнат орқали бола характери ва феъл-атворининг талаб этилган йўналишда шаклланиши ва унда тегишли хислатлардан уддабуролик, камтарлик, ўзгалар меҳнати қадрини билиш, ўз хиссиётларини бошқара олиш, эринмаслик, ташкилотчилик, мақсад сари интилиш кабиларни шакллантириш ва рўёбга чиқариш учун имкониятга эга бўлади. Меҳнат орқали фарзанд қунт билан, бирор бир иш учун зарур бўлган хусусиятларни ўзида жамлаш, улардан фойдаланган ҳолда ўз имкониятларини ишга солиш имкониятига эга бўлган. Бола мана шу имкониятни ўз шахсига нисбатан силлий жараёнда амалга оширган, яъни оилада оила аъзоларининг қўллаб-қувватлаши ва болани меҳнатга, ҳунармандчилик асосларини эгаллашга рағбатлантириш жараёни ҳукм сурган.

Оилавий педагогика ва халқ педагогикасида ҳар бир бола оилавий меҳнат жараёнига у ёки бу даражада жалб этилади. Болаларга улар имкониятлари ва лаёқатлари, ёш дифференциацияси нуктаи назаридан иш ҳажми бўлиб берилади. Бунда, бир томондан барчанинг меҳнат ва иш қилиш жараёнига тортилиши бўлса, иккинчи томондан, ҳар бир оила аъзоси зиммасида маълум вазифалар масъулити мақжуд бўлади. Бир томондан, фарзандларда меҳнат қилиш малакалари такомиллашса, иккинчи томондан уларда масъулият, ўз сўзи ва ваъдаси устида туриш, оиладаги раванқ учун жавобгарлик каби хусусиятлар тарбия қилинади. Халқ педагогикасида ҳар бир боланинг меҳнатга меҳр қўйиши, меҳнатга чин кўнгил билан муносабатда бўлишга имкон яратилади. Бола ўз зиммасидаги топшириқларни сифатли бажаришга ўрганади. Меҳнат жараёни боланинг қатъиятли, сабрли бўлишга, эринмасликка, бошқаларга жавобгарлик хиссига ўргатилади. Халқ педагогикасида меҳнат интизомига риоя этиш муҳим педагогик талаб сифатида тарғиб қилинади.

Оилавий тарбия жараёнида ва халқ педагогикасида меҳнатга ўргатишнинг муҳим талабларидан бири бу – меҳнат интизомидир. Бола меҳнат интизоми масаласи билан энг кичиклик давридан бошлаб бевосита тўқнаш келади. Меҳнат интизомида қатъий талаблар ишлайди. Меҳнат интизомини бузганлик учун турли жазо чоралари қўлланилади. Бола энг кичиклик вақтиданок меҳнатдан бийўин эганлик учун маълум нарсалардан маҳрум бўлишини билиб улғаяди. Шунга кўра, боланинг меҳнат қилмасликдан, яъни бекор юришидан кўра, меҳнат қилиб, ўзи истаган нарсаларга эга бўлишни маъқулроқ кўради. Шунга кўра халқ “Бекорчидан худо безор” ибратди сўзини ишлаб чиқиб, ҳар бир оиланинг оилавий кодекси даражасига кўтарилишига ҳаракат қилган.

Халқ педагогикасида меҳнат жараёнида функционалликни эгаллаш нуктаи назаридан босқичма-босқичликка катта эътибор қаратилган. Болага аввал маълум бир ишни қандай амалга ошириш услублари, йўллари ва воситалари, улар икир-чикирларини инобатга олган ҳолда тушунтирилган. Ундан аввалроқ бола мана шу вазифани оиладаги бошқа катталар қандай қилаётганлигига гувоҳ бўлган. Халқ тили билан айтганда боланинг “кўзи пиширилган”. Кейин эса оддийдан мураккабга қараб мазкур вазифа бўлинма-бўлим бола зиммасига ўтказилган. Ҳар бир бўлимда боланинг иш оли бориш тажрибаси энгил тарзда таҳлил қилинган ва рефлектор педагогика амалиёти кенг қўлланилган. Бунда болада мустақиллик, меҳнат қилиш ва меҳнатга ижодий ёндашиш кўникмасини ривожлантириш, уларда ҳунар ва уй юмушларини ўрганишга қизиқишни ўстириш, гуруҳ ва жамоада ишлаш кўникмаларини шакллантириш, ташаббускорлик каби хусусиятларнинг такомилга алоҳида эътибор қаратилган.

Халқ педагогикасида боланинг табиий қизиқишлари, майллари, лаёқати, қобилияти ва имкониятларини ривожлантириш асосида, унинг оиладаги меҳнат қилиш малакаларига суянган